

LES *DACTYLORHIZES* DE CATALUNYA

El gènere *Dactylorhiza*

El nom prové de grec: *dactylos* = dit, i *rhiza* = arrel, pels tubercles d'aspecte de palmell.

Són plantes de mida variable, algunes bastant altes, de 80-100 cm o fins i tot més. Les tiges poden ser buides o sòlides.

Tenen fulles principalment caulinars, però en algunes espècies es veu una certa agrupació cap a la base, gairebé una roseta. Poden tenir o no tenir taques. Especialment les superiors solen estar plegades sobre el nervi mitjà i una mica cuculades a l'àpex. És probable que en moltes espècies, durant l'hivern es formi una roseta de fulles que roman a prop del sòl, i que després s'asseca quan surten la tija i les noves fulles.

La inflorescència és densa i llarga, molt vistosa, amb moltes flors que poden presentar dues gammes de color: un rosa més o menys intens, de vegades molt suau, gairebé blanc; i una altra de groc.

Les bràctees són foliàcies (a diferència de les *Orchis*), sovint més llargues que les flors.

El sèpal dorsal i els pètals són més o menys connivents en un casc. Els sèpals laterals solen ser patents o erectes cap enrere. El label varia de gairebé enter a trilobat, pla o convex, amb dibuixos o línies més fosques. L'esperó és cilíndric o agut, de longitud similar a la de l'ovari, sense nèctar. Tenen dos pol·linis, cadascun amb el seu viscidi independent.

L'ovari és sèssil, glabre i retorçat. Les llavors es dispersen pel vent i germinen gairebé immediatament o a la tardor, quan proliferen els micelis dels fongs. Els protocorms creixen molt ràpidament.

Floreixen des de mitjans de primavera fins a principis d'estiu, encara que depèn de l'espècie i de l'altitud a la qual es desenvolupen. És habitual que les plantes que floreixen un any, l'any següent romanguin només amb fulles.

Les espècies d'aquest gènere atrauen els pol·linitzadors per engany, ja que no tenen nèctar. Solen ser himenòpters, dípters, lepidòpters i coleòpters, sense gaire especificitat, el que es tradueix en nombrosos híbrids. Un bon nombre d'espècies estan vinculades a sòls gairebé permanentment molls: prats humits, torberes, vores de rierols, etc.

El gènere té complicacions taxonòmiques. Els tàxons diploides es consideren relativament estables però altres nivells de ploïdia, especialment els tetraploides, es barregen fàcilment. La hibridació és comuna especialment en certs hàbitats densament poblats per més d'una espècie.

Segons certes anàlisis moleculars, també englobaria el gènere *Coeloglossum*.

Està àmpliament representat a la península ibèrica, amb 7 espècies (*D. incarnata, D. sambucina, D. insularis, D. sulphurea, D. maculata, D. fuchsii, D. elata*) més o menys reconegudes encara que amb una àmplia variabilitat morfològica, la qual cosa ha causat nombroses confusions amb altres espècies de fora de la nostra flora, o bé la menció taxonòmica no està clarament consensuada.

Font: www.orquideasibericas.info

ESPÈCIES A CATALUNYA

TAULA CARACTERÍSTIQUES BÀSIQUES

n	Llista	Flor	Label	Taques label	Esperó	Inflorescència	Tija	Fulles	Bràctees	Hàbitat	Sòl	Floració
1	*D. sambucina*	Groga o vermella. Si vermella, gorja groga	Més o menys trilobat	Taques porpres al centre i a la base	Gruixut i descendent. Tan o més llarg que l'ovari	En espiga densa	Verda	No tacades. Les superiors adreçades superen la base de la inflorescència	Visibles. Verdes. Surten de la inflorescència.	Prats mitja-alta muntanya	Indiferent	Maig-juny
2	*D. insularis*	Groga pàl·lid	Trilobat	2 o 4 punts o línies vermelles	Recte. Tan o més llarg que l'ovari	En espiga poc densa	Verda	No tacades. Més primes que *D. sambucina*	Visibles. Verdes. Surten de la inflorescència	Matollars. Mitja muntanya	Preferentment silícic	Maig
3	*D. maculata*	Rosa ± clar	Trilobat. Dos laterals arrodonits. Central estret	Línies concèntriques molt marcades	Corbat avall, tan llarg com l'ovari	Espiga cònica. Força densa	Compacta	Tacades. Grans a la base. La inferior punta aguda.	Rectes o lleugerament corbades	Mulladiu, prats humits	Indiferent	Juny-juliol
4	*D. savogiensis*	Rosa a porpra. Més intens que *D. maculata*	Menys trilobat que *D. fuchsii*	Línies concèntriques	Corbat avall, tan llarg com l'ovari	Menys densa que *D. maculata*	Compacta	Fulles més estretes i punxegudes que *D. maculata* . Agrupades a la base	Rectes o lleugerament corbades	Alta muntanya >1500-1800	Silícic	Juliol-agost
5	*D. fuchsii*	Rosa ± clar	Molt trilobat. Lòbul central sobresurt. Punxegut	Línies concèntriques molt marcades	Quasi tan llarg com l'ovari	Espiga cònica. Força densa	Buida	Fulles llargues lanceolades. Més o menys tacades. La inferior punta obtusa	Rectes o lleugerament corbades	Cunetes, boscos pi roig	Preferentment calcari	Maig-juny-juliol
6	*D. majalis*	Vermella a porpra	Sencer o poc trilobat. Clar a l'entrada de la gorja,	Línies concèntriques molt marcades	Descendent. Més curt que l'ovari	Llarga i densa	Buida	Tacades	Rectes o lleugerament corbades. Ben visibles	Mulladiu	Indiferent	Maig-juny
7	*D. alpestris*	Vermella a porpra	Sencer o poc trilobat. Clar a l'entrada de la gorja,	Línies concèntriques molt marcades	Descendent. Més curt que l'ovari	Menys flors que *D. majalis*	Buida	Inferiors més petites i ovalades	Rígides, porpres	Alta muntanya	Preferentment silícic	Juny-juliol
8	*D. elata*	Vermella a porpra	Poc o molt trilobat. Taques i punts. Entrada gorja blanc.	Línies concèntriques. Sovint desdibuixades	Gruixut, lleugerament descendent. Tan llarg com l'ovari	Espiga llarga. Laxa	Llarga. Fins 100 cm	No tacades (tacades en plantes >40 cm)	Rectes o lleugerament corbades	Vora rius, prats molls	Preferentment calcari	Maig-juny-juliol
9	*D. incarnata*	Rosa ± clar	Poc trilobat. Replegat endarrere	Línies i punts poc marcats	Més curt que l'ovari. Gruixut i corbat avall	Espiga cilíndrica i densa	Buida	No tacades. Basals arriben fins inflorescència	Molt corbades	Mulladiu	Calcari	Juny-juliol

Dactylorhiza sambucina

Dactylorhiza sambucina (L.) Soó

Basiònim: *Orchis sambucina* (L.) 1755.
Nom en català: orquis sambucí.
Etimologia: del llatí *sambucina,* que vol dir de saüc. Per l'olor de la flor.

Descripció
Planta: robusta, de fins a 40 cm
Tija: fistulosa, verda. Acanalada a la meitat superior.
Fulles: de 4 a 7 en total, erectes. Les més baixes són oblongues.
Inflorescència: globosa o subcilíndrica. De 10 o 20 flors. Bràctees lanceolades verdes o rogenques, ben visibles.
Flor: grogues o vermelles. Sempre amb la base del label groga
Label: amb plec central convex (aspecte de teula). Groc al voltant de l'entrada a la cavitat estigmàtica. Base amb taques concèntriques
Esperó: gros, sacciforme, corbat cap avall.

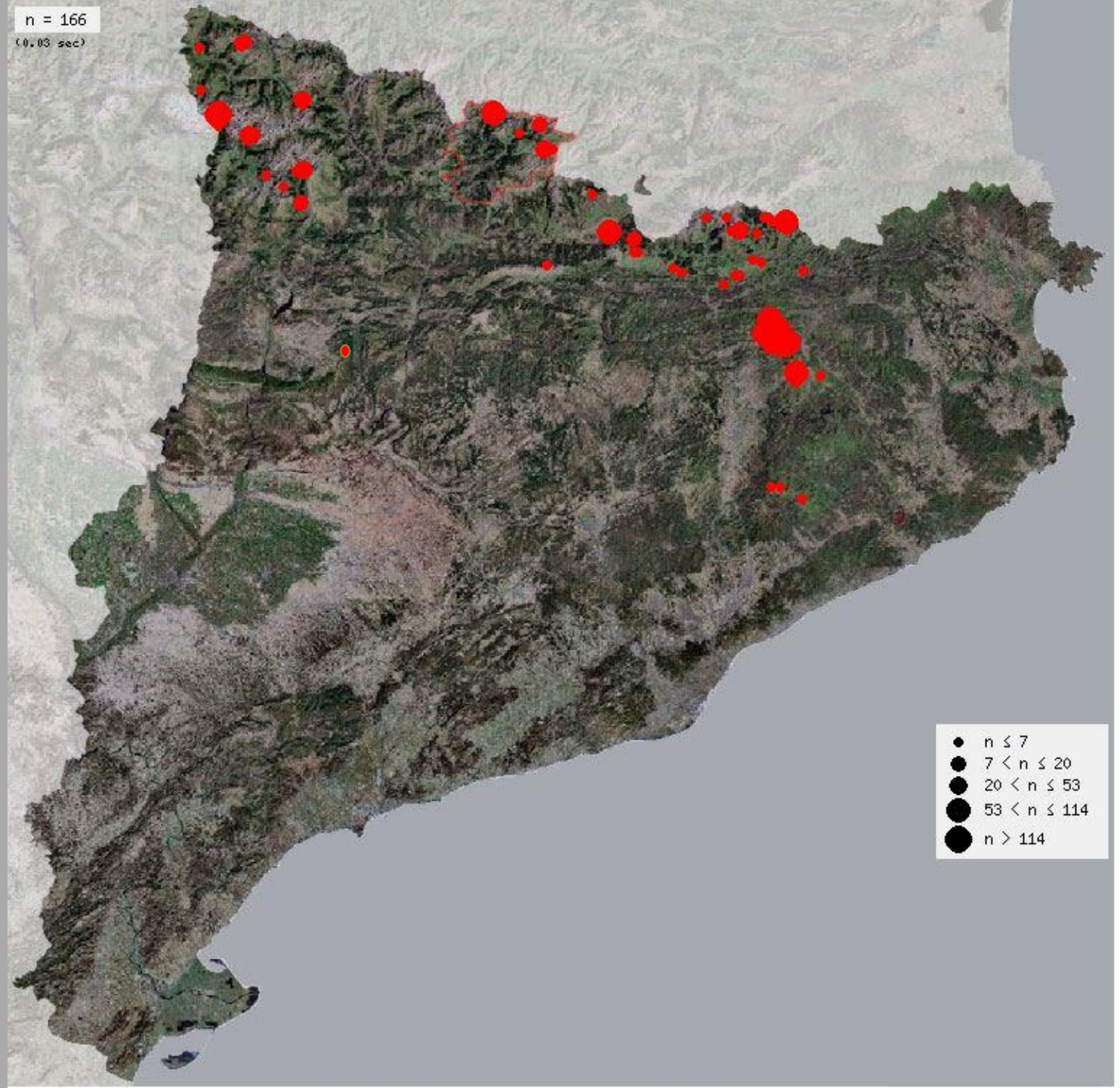
Ecologia i distribució
En prats de la muntanya mitjana i alta muntanya.

Espècies similars
Dactylorhiza insularis és més gràcil, d'inflorescència prima i allargada, i les flors només amb dues taques com ratlles o punts paral·lels.

Dactylorhiza sambucina

© Pere Espinet

© Pere Espinet

Dactylorhiza sambucina
© Pere Espinet

© Pere Espinet

Dactylorhiza sambucina

© Pere Espinet

© Pere Espinet

Dactylorhiza sambucina

© Pere Espinet

Dactylorhiza insularis

Dactylorhiza insularis (Sommier) O. Sánchez & Herrero

Sinònims: *Dactylorhiza sambucina* ssp. *insularis* (Sommier)
Nom en català:
Etimologia: del llatí *insularis*. De l'illa de Giglio, Toscana, Itàlia.

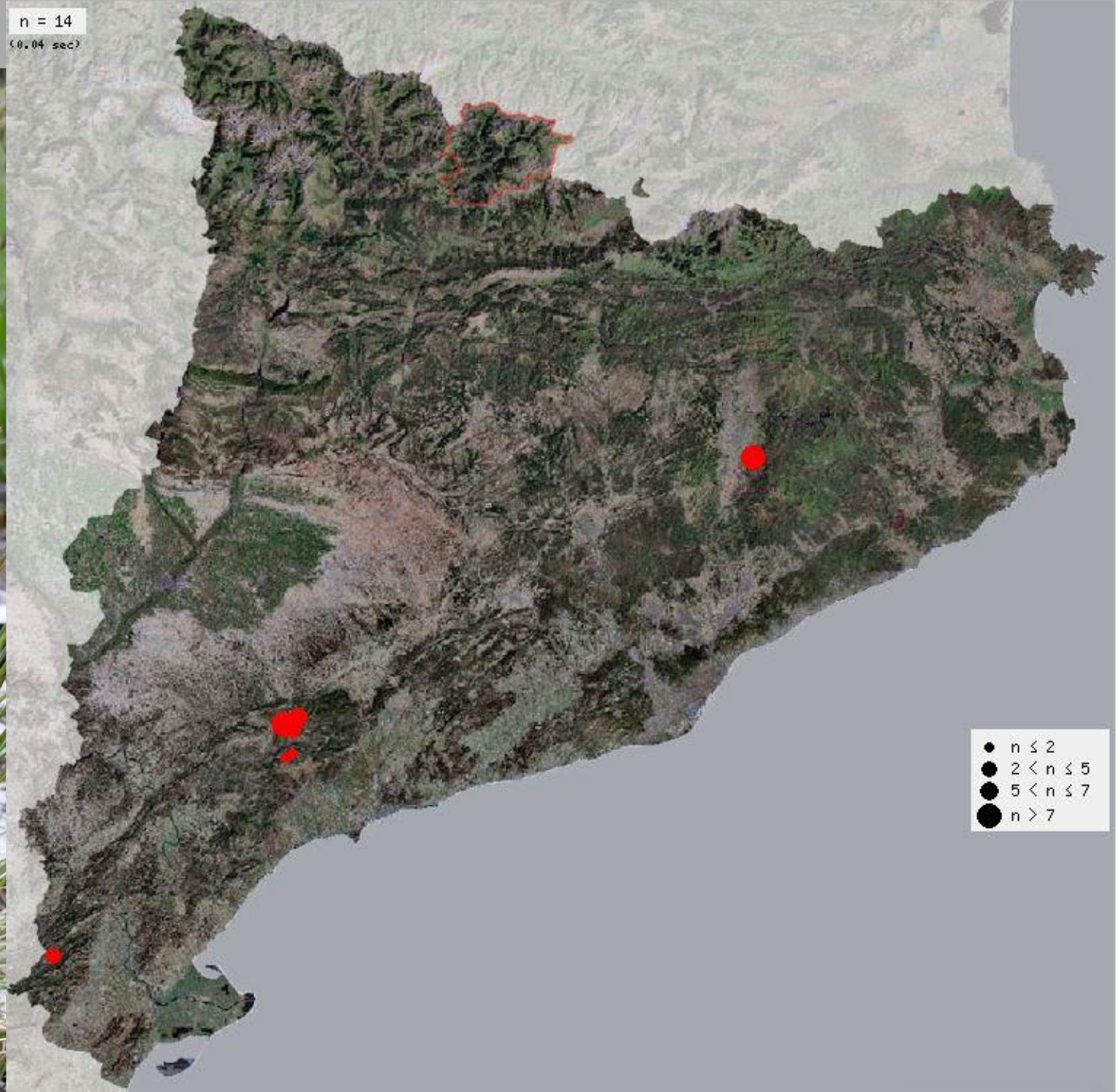
Descripció
Planta: gràcil i prima fins a 50 cm
Tija: fistulosa, verda, i acanalada.
Fulles: 6 o 7 erectes, sense taques.
Inflorescència: de 8 a 14 flors en espiga ovoide o cilíndrica. Bràctees verdes i lanceolades.
Flor: de color groc pàl·lid.
Label: trilobulat, a vegades escotat i una mica recorbat als laterals. Amb dues o quatre màcules vermelles a la part superior, en forma de punts o línies paral·leles.
Esperó: cilíndric i recte. Ascendent al principi de la floració i després horitzontal.

Ecologia i distribució
Matollars de bruc i estepa sobre sòl àcid. Bosc de roure aclarit.

Espècies similars
La *Dactylorhiza sambucina* viu en zones més altes i humides, te moltes més taques per tot el label.

Dactylorhiza insularis

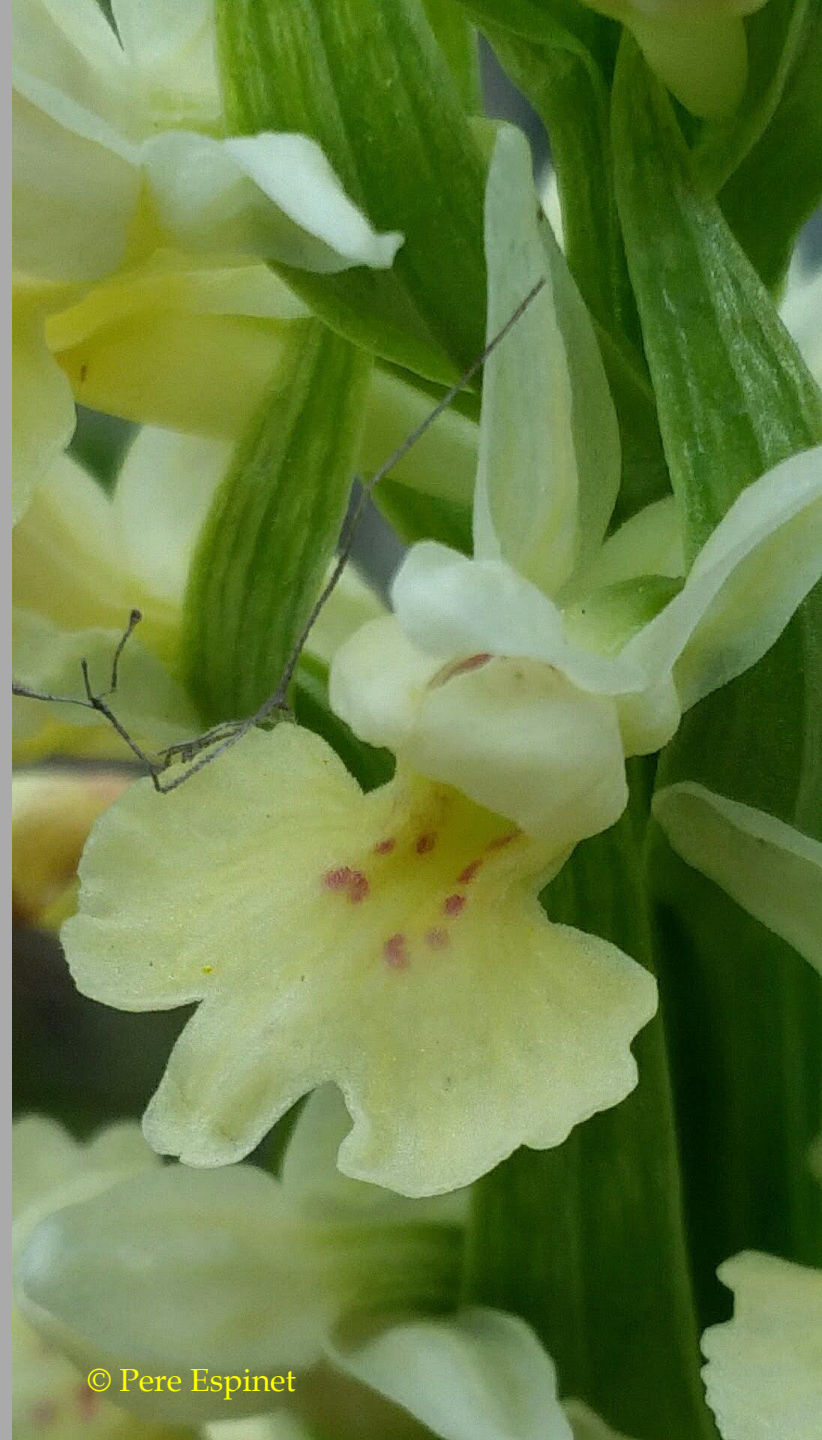

Dactylorhiza insularis

© Pere Espinet

© Pere Espinet

Dactylorhiza insularis

Dactylorhiza maculata

Dactylorhiza maculata (L.) Soó

Sinònims:
Nom en català: orquídia tacada, orquis maculat.
Etimologia: del llatí “maculata”, que vol dir tacada.

Descripció
Planta: robusta de fins a 60 cm
Tija: massissa, verda, a vegades purpúria a dalt.
Fulles: de 6 i 9, les basals lanceolades, disposades helicoïdalment al llarg de la tija. Amples i amb taques fosques.
Inflorescència: espiciforme i compacta. Fins a 40 flors, olor a vainilla.
Flor: de rosa a porprada amb taques o línies.
Label: normalment trilobat, amb el lòbul central més curt que els laterals. Poc plegat. Amb línies concèntriques
Esperó: estretament cònic. Recte o un mica corbat cap avall.

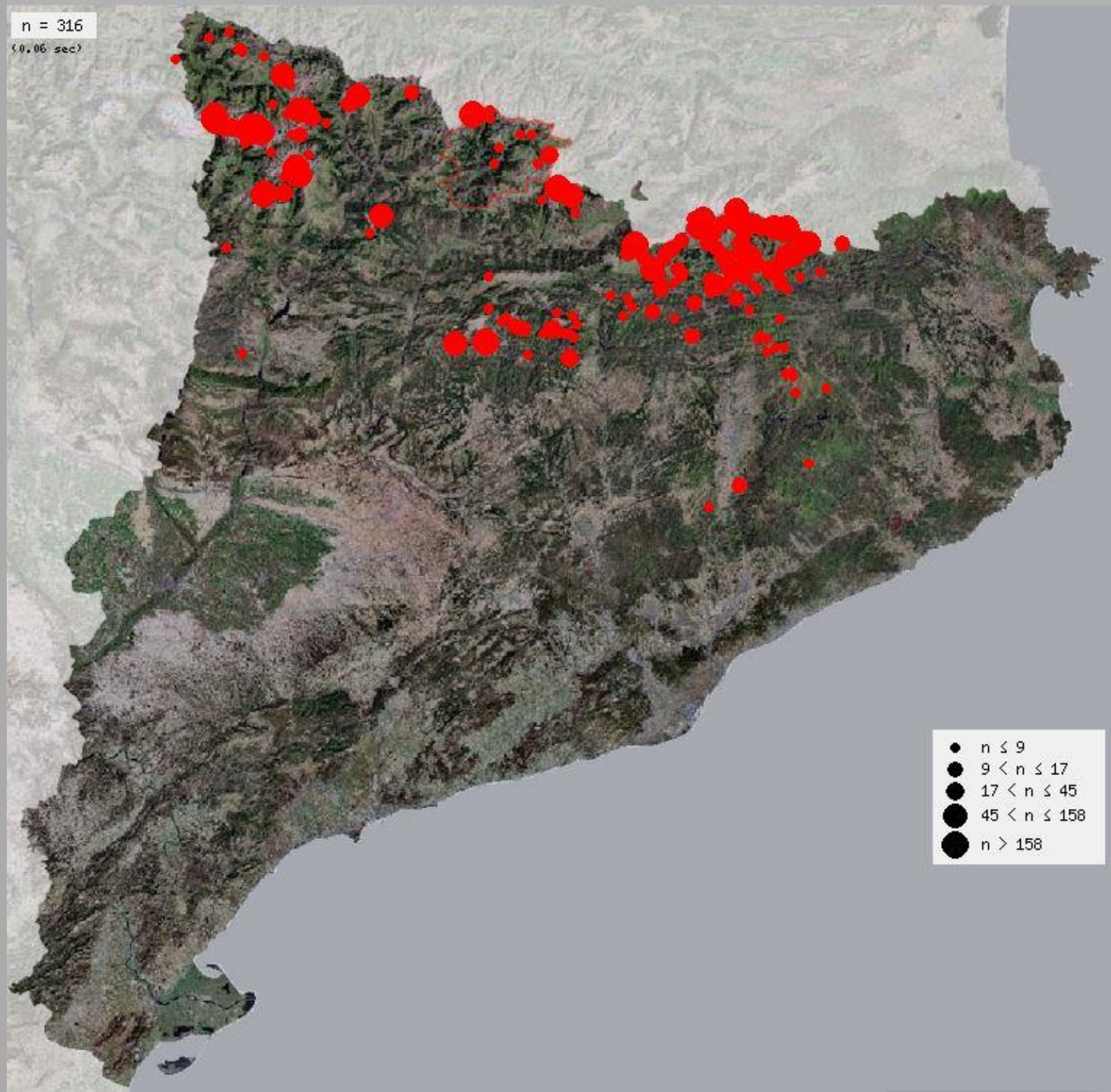
Ecologia i distribució
Terrenys àcids. Vorades i clarianes de boscos humits, fonts, molleres i vores de rierols.

Espècies similars
Fàcil de confondre amb altres *Dactylorhiza* del grup amb les que sovint s’hibriden. *D. fuchsii, D. majalis, D. elata.*

Dactylorhiza maculata

© Pere Espinet

Dactylorhiza maculata

© Pere Espinet

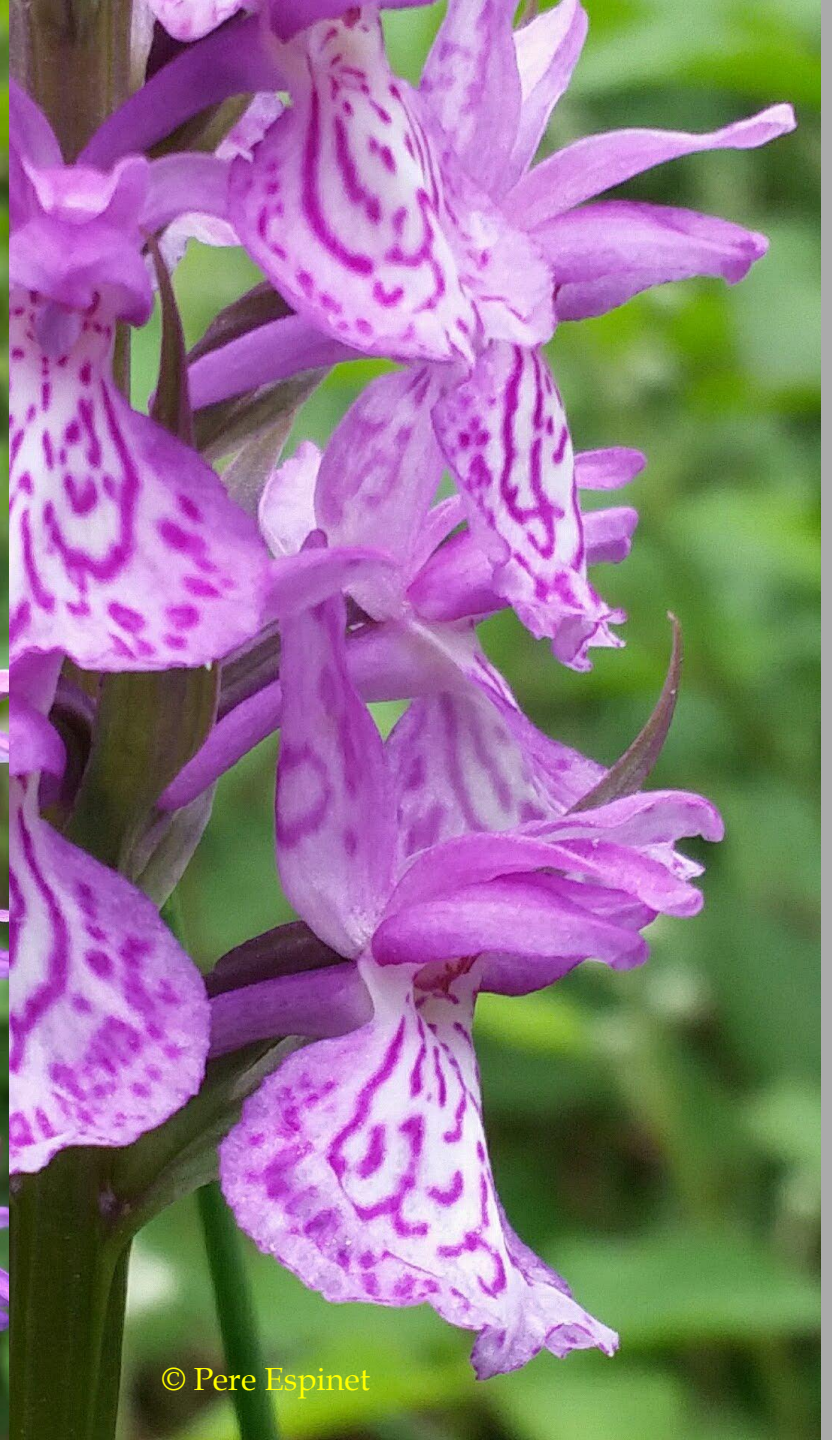

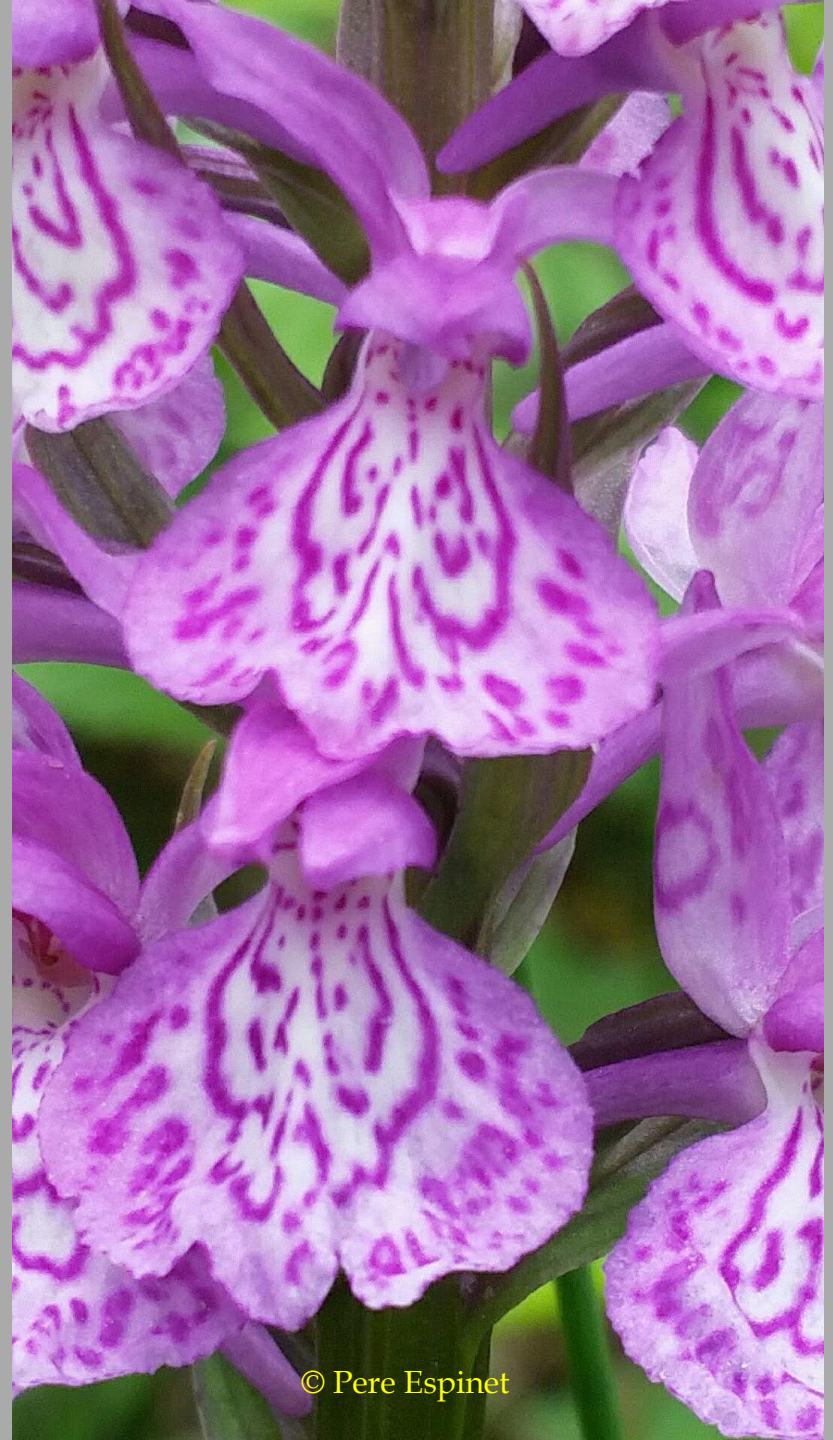
© Pere Espinet

Dactylorhiza maculata
© Pere Espinet

Dactylorhiza maculata

Dactylorhiza maculata

© Pere Espinet

© Pere Espinet

Dactylorhiza savogiensis

Dactylorhiza maculata ssp. *savogiensis* (D. Tyteca & Gathoye) Kreutz (2004)

La subespècie *Dactylorhiza maculata* ssp. *savogiensis* és un ecotip d'altitud amb caràcters similars a *D. fuchsii.*

En comparació *amb D. maculata s.s.*, la planta te les fulles més reduïdes i agrupades a la base, una coloració més intensa, i una inflorescència més laxa. En comparació amb *D. fuchsii*, té flors més grans, més desplegades, i sovint menys clarament trilobades.

Els altres trets morfològics són idèntics *a D. fuchsii:* port esvelt, tija plena, fulles lanceolades i generalment tacades, inflorescència en espiga, label trilobat pintat amb línies porpra-violàcies.

Aquesta espècie està present en algunes regions dels Alps (França, Suïssa), el Massís Central i els Pirineus (França, Espanya). No obstant això, donada la similitud amb *D. fuchsii* i *D. maculata*, la seva àrea de distribució no es coneix amb precisió.

Floració: de finals de juny a juliol.

Font: www.elisajeanluc.fr

Dactylorhiza savogiensis

29.06.08 - Pas de la Case (AND)

05.06.11 - Boutx (Fr)

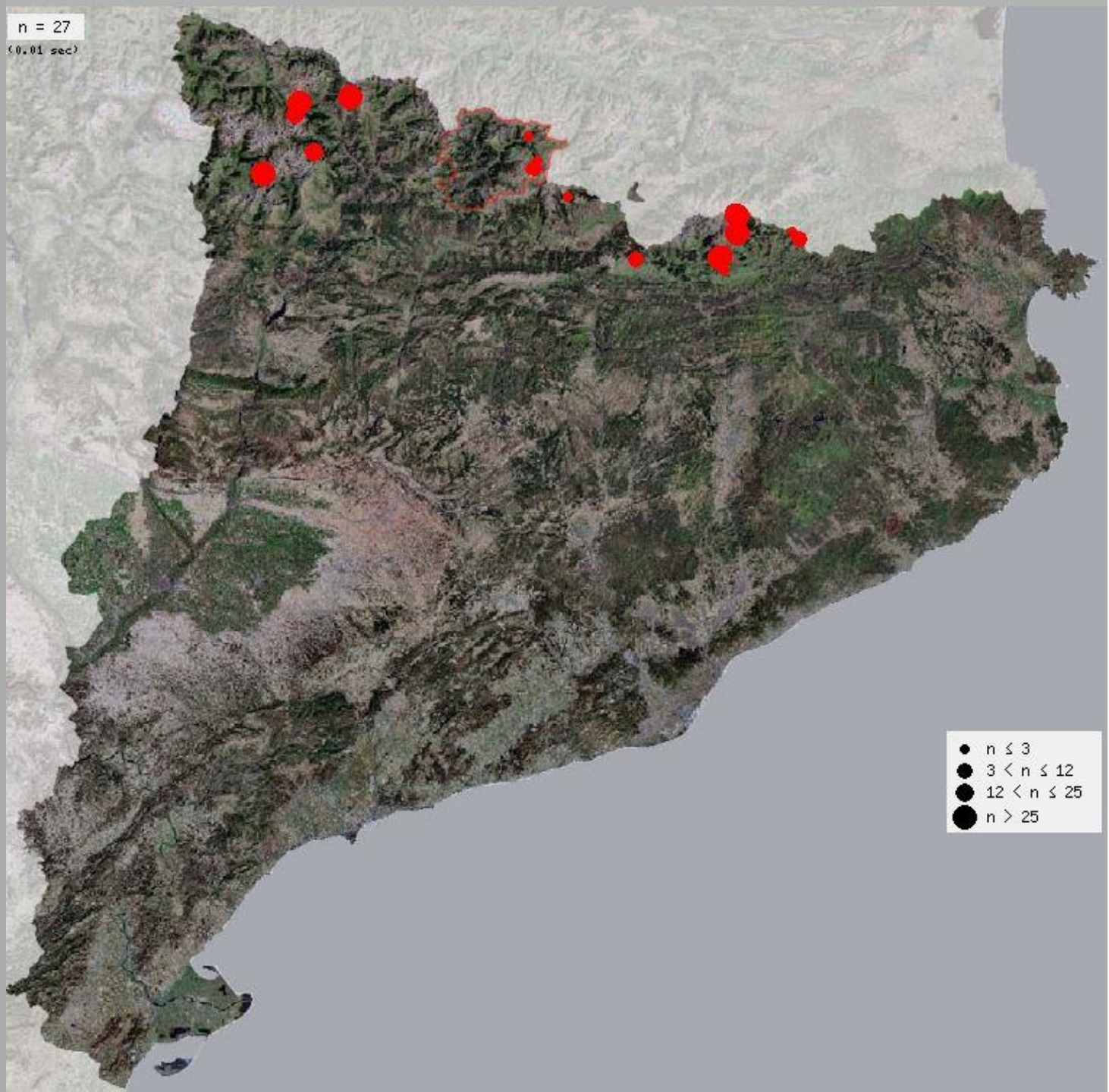

22.07.18 - Pas de la Case (AND)

Dactylorhiza savogiensis

© Pere Espinet

Dactylorhiza savogiensis

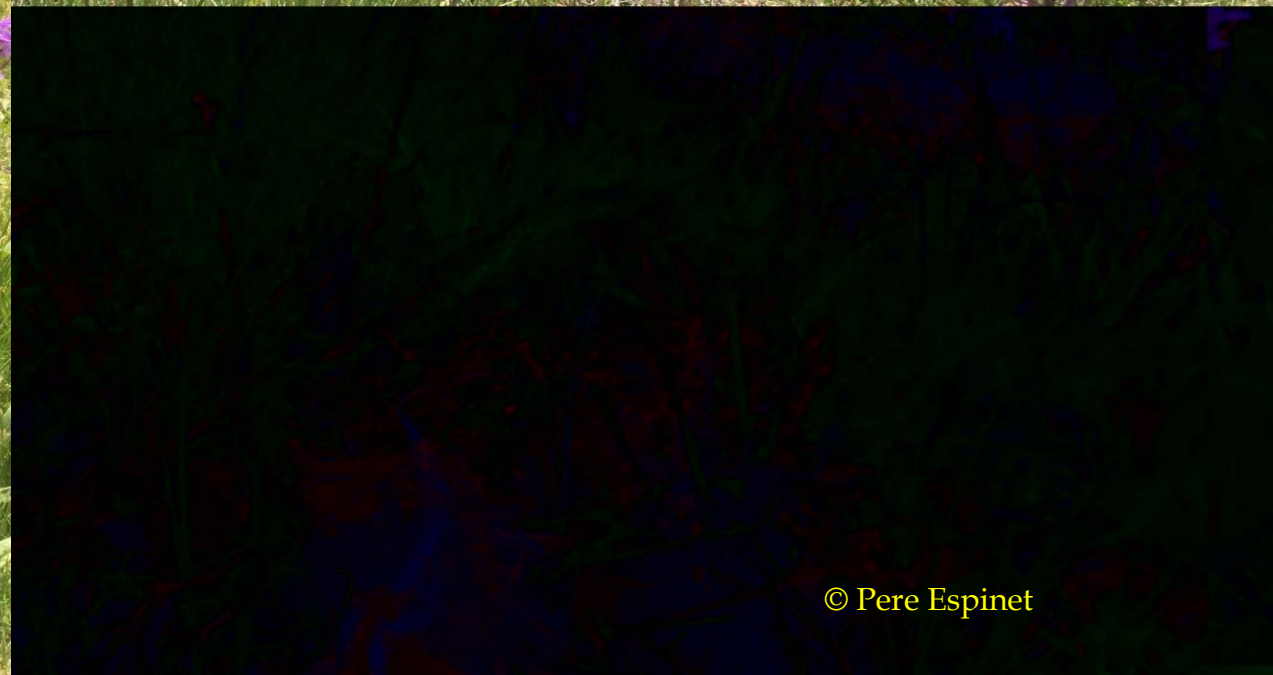

Dactylorhiza savogiensis

© Pere Espinet

© Pere Espinet

Dactylorhiza fuchsii

Dactylorhiza fuchsii (Druce) Soó

Sinònims: *Dactylorhiza maculata* ssp. *fuchsii*, *Dactylorhiza meyeri*.

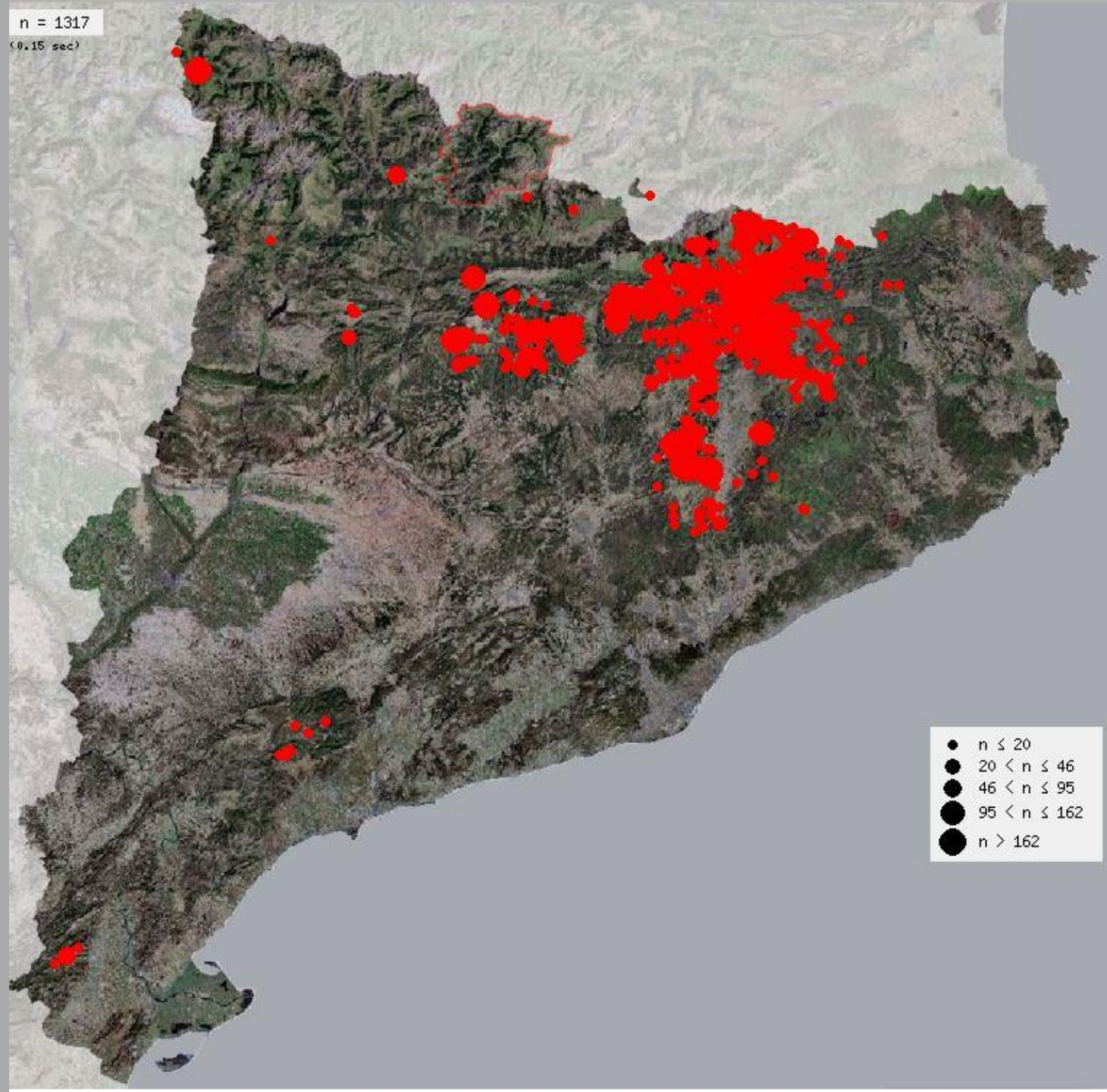
Nom en català: orquídia tacada.
Etimologia: del botànic alemany Leonhart Fuchs.

Descripció
Planta: de mida mitjana a alta, pot assolir fins als 90 cm.
Tija: massissa
Fulles: de 6 a 10 fulles basals, grans, tacades i lanceolades.
Inflorescència: espiga força densa i cònica, concentrada a l'àpex de la planta. Amb moltes flors (+50).
Flors: petites rosa clar, blanques a la base del label, solcades de línies concèntriques.
Label: trilobulat amb el lòbul central estret i força més llarg que els laterals.
Esperó: d'estretament cònic a cilíndric, una mica inclinat cap avall.

Ecologia i distribució
Cunetes i talussos, en bosc de pi roig.

Espècies similars
Dactylorhiza maculata te el label arrodonit, no trilobulat, i les línies del dibuix continues.

© Pere Espinet

n = 1317
(0.15 sec)
n ≤ 20
20 < n ≤ 46
46 < n ≤ 95
95 < n ≤ 162
n > 162

Dactylorhiza fuchsii

© Pere Espinet

© Pere Espinet

Dactylorhiza fuchsii

© Pere Espinet

© Pere Espinet
© Pere Espinet

Dactylorhiza majalis

Dactylorhiza majalis (Rchb.) P.F. Hunt & Summerh.

Sinònims: *Orchis majalis*. *Dactylorhiza comosa* ssp. *majalis.*
Nom en català: orquis latifoli, orquis magenc.
Etimologia: del llatí *majalis*, que vol dir “dels pantans”.

Descripció
Planta: robusta d’alçada mitjana. De 15 a 60 cm
Fulles: de 3 a 7. Grosses i arrodonides. Verd groguenc, amb taques porpres fosques ben marcades i abundants.
Inflorescència: densa de 15 a 30 flors.
Flors: porpra o rogenques fosc. Blanques a l’entrada de la gorja. Bràctees llargues rogenques ben visibles.
Label: trilobulat, amb lòbul central més petit que els laterals, que solen plegar-se cap al darrere, i marge retallat.
Esperó: recorbat.

Ecologia i distribució
En molleres, vores de rierols, i prats humits.

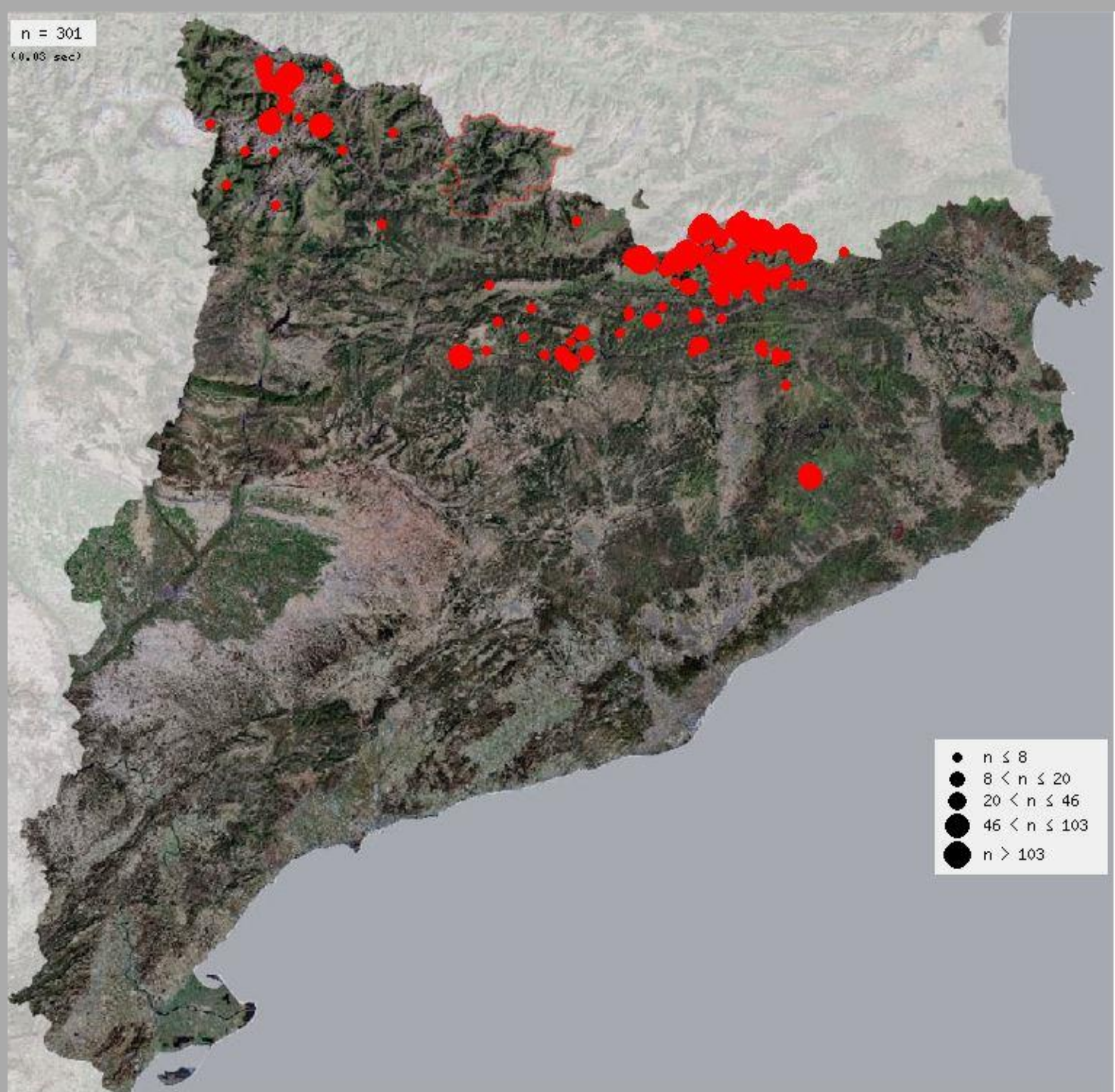
Espècies similars
Dactylorhiza elata és més alta i exclusivament de sol mullat.

Detalls claus
Detall 1: fulles tacades, grosses.
Detall 2: entrada de la gorja blanca.

Dactylorhiza majalis

© Pere Espinet

© Pere Espinet

© Pere Espinet

© Pere Espinet

Dactylorhiza majalis

© Pere Espinet

Dactylorhiza majalis

© Pere Espinet

Dactylorhiza alpestris

Dactylorhiza majalis* ssp. *alpestris (Pugsley) Senghas

La subespècie *Dactylorhiza majalis* ssp. *alpestris* és un ecotip d'altitud de *Dactylorhiza majalis* que es caracteritza per un aspecte més fornit i robust amb fulles inferiors més petites i d'una forma més ovalada. La tija té una inflorescència menys plena, entre deu i vint flors força grans, de color porpra-violaci fosc. El label entre sencer a poc trilobat, amb lòbuls laterals lleugerament plegats cap enrere.

Els altres trets morfològics són idèntics *a D. majalis:* la tija és buida, les fulles són sovint maculades a la cara superior, la inflorescència està disposada en espiga cilíndrica, el label és més clar a la base, i està cobert amb línies porpra-violàcies.

Aquesta subespècie és pròpia de substrats des d'humits a frescos (prats humits, aiguamolls, etc.) fins a 2500 m.

La seva àrea de distribució és poc coneguda a causa de les formes de transició amb *D. majalis* i altres tàxons veïns. S'estén des dels Pirineus fins al massís alpí, i més enllà fins a l'est d'Europa.

Floreix de juny a agost.

Font: www.elisajeanluc.fr

Dactylorhiza alpestris

08.07.19 - Passo Falzarego (It)

08.07.19 - Passo Falzarego (It)

08.07.19 - Passo Falzarego (It)

Dactylorhiza alpestris

Dactylorhiza elata

Dactylorhiza elata (Poir.) Soó

Sinònims: *Dactylorhiza elata* ssp. *sesquipedalis*
Nom en català: orquídia llarga
Etimologia: *elata* vol dir elevada o llarga en llatí.

Descripció
Planta: gran, que pot atènyer més de 1m.
Tija: fistulosa i verda, de vegades porpra a la part superior.
Fulles: de 4 a 12 lanceolades, normalment sense taques, repartides per la tija.
Inflorescència: espiga entre laxa, pot ocupar la meitat de la planta, amb fins a 80 flors.
Flors: de color porpra, rosa o lila.
Label: lleugerament trilobat, més o menys plegat segons la maduresa de la flor, blanc a la base, amb línies concèntriques més fosques en forma de W.
Esperó: de cònic a sacciforme, normalment recte, i una mica dirigit cap avall.

Ecologia i distribució
Normalment en terrenys calcaris, vora rius i en terreny humits.

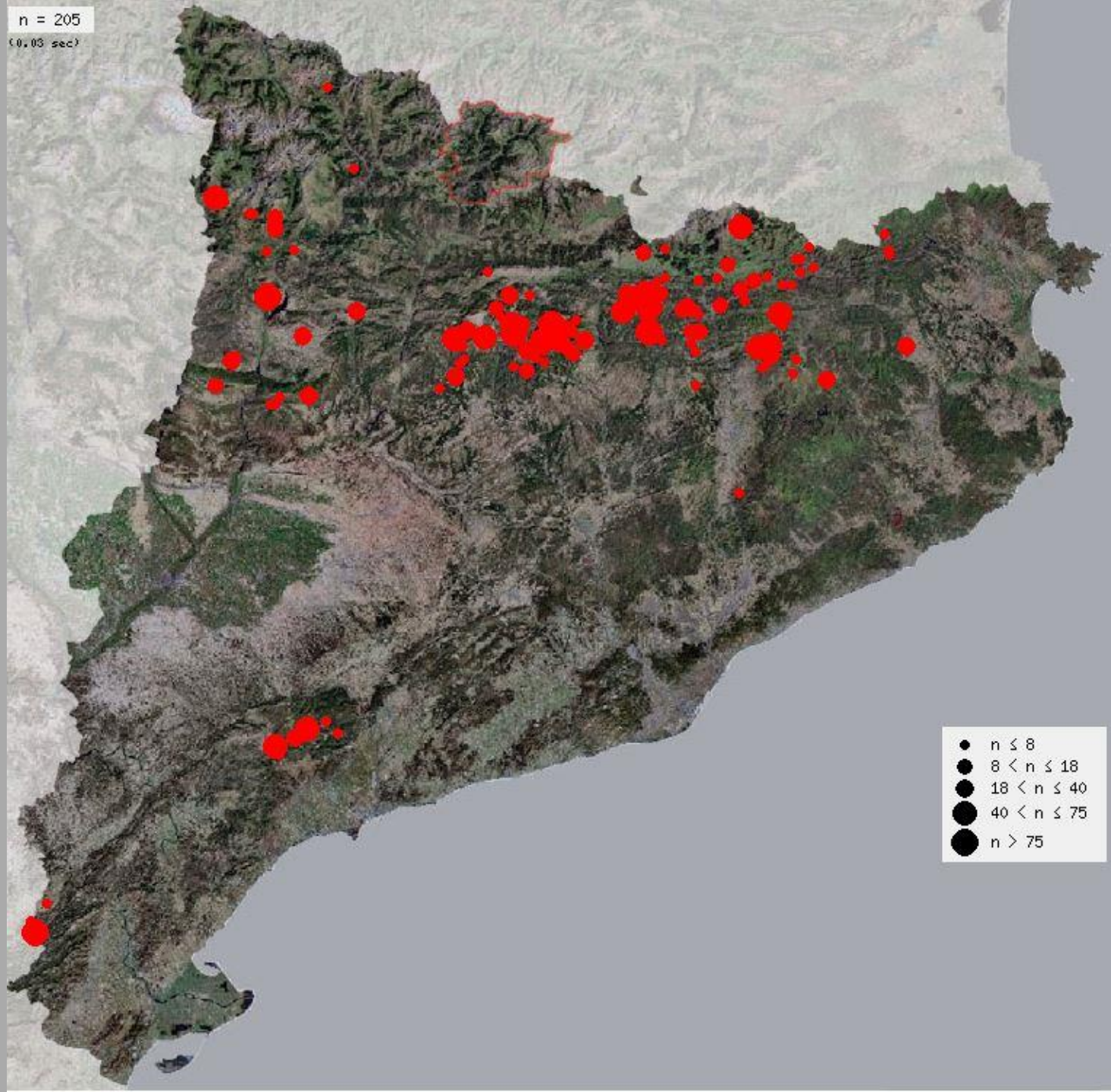
Espècies similars
D. majalis te fulles més amples i tacades.

Dactylorhiza elata

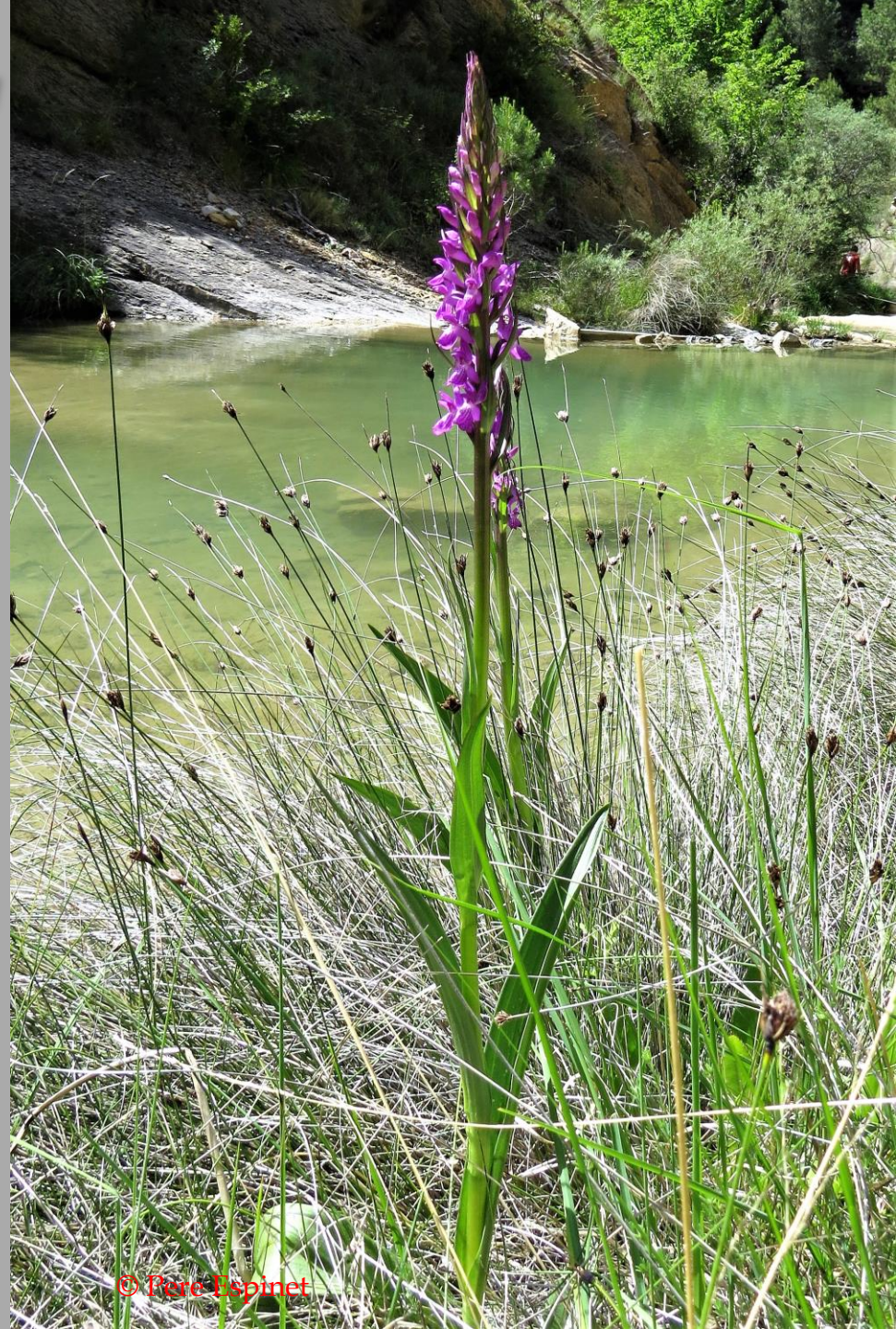

© Pere Espinet

Dactylorhiza elata

Dactylorhiza elata

Dactylorhiza elata
© Pere Espinet

Dactylorhiza incarnata

Dactylorhiza incarnata (L.) Soó

Sinònims:
Nom en català:
Etimologia: del llatí *incarnata*, que vol dir color de carn.

Descripció
Planta: de talla mitjana que pot assolir els 80 cm.
Tija: llarga i verda. Rogenca a la part de la inflorescència.
Fulles: de 4 a 8 fulles repartides regularment al llarg de la tija. Verdes, no maculades. Superen la base de la inflorescència.
Inflorescència: densa i compacta. Ocupa fins a una tercera part de la planta.
Flor: fins a 30, petites, i més llargues que amples. De color rosa, lila o porpra.
Label: petit en proporció a la resta de peces florals. Tacat amb línies concèntriques en forma de W. Estret, trilobat, i plegat.
Esperó: més curt que l'ovari, gruixut, i lleugerament corbat avall.

Ecologia i distribució
En llocs humits.

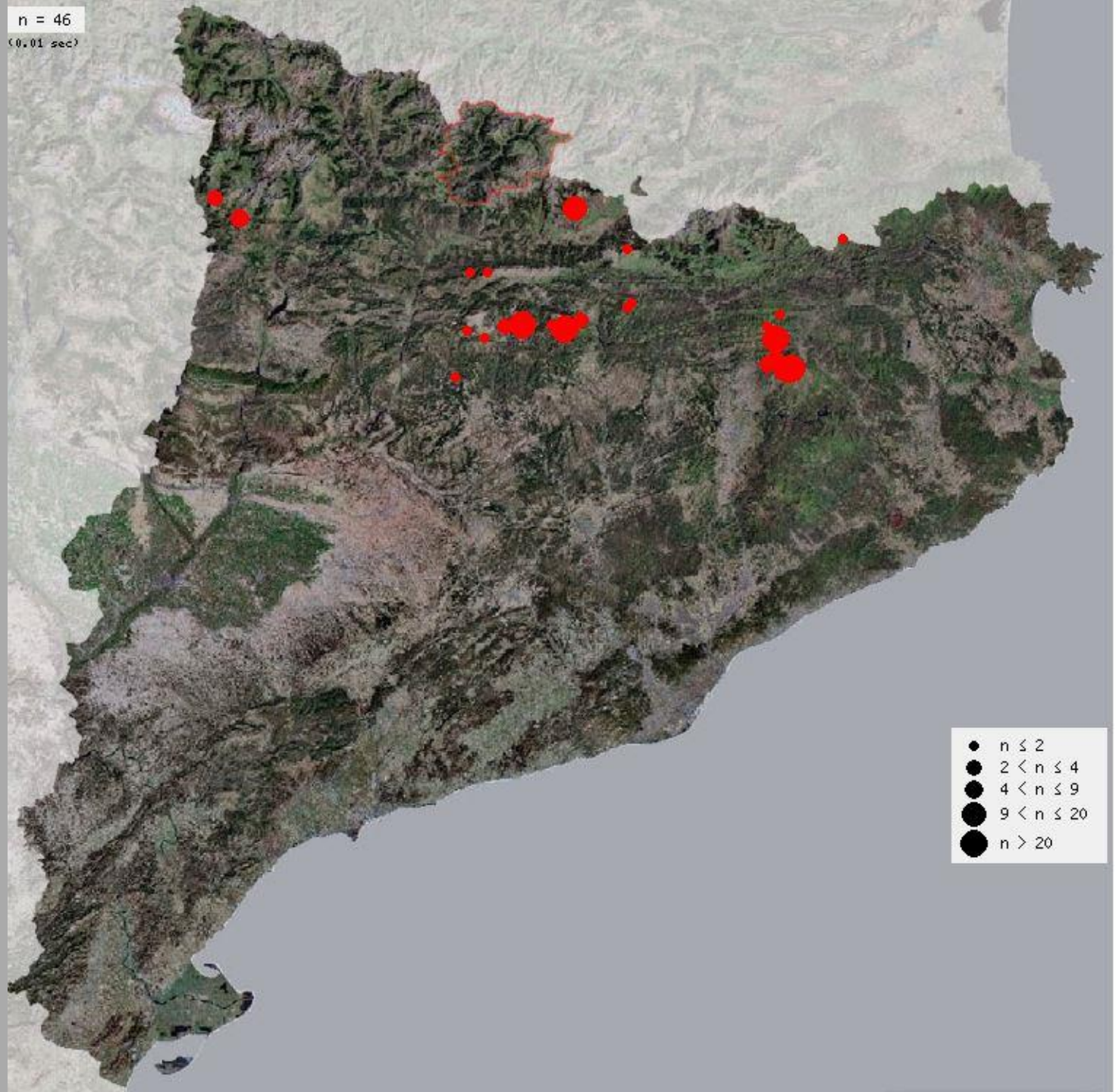
Espècies similars
Qualsevol *Dactylorhiza* de mulladiu. Se'n diferencia per la mida de les flors i per no tenir les fulles tacades.

Dactylorhiza incarnata

© Pere Espinet

Dactylorhiza incarnata

Dactylorhiza incarnata

Dactylorhiza incarnata

© Pere Espinet

© Pere Espinet

Dactylorhiza incarnata

Bibliografia:

- NUET, J. 2011. *Atles d'orquídies de Catalunya*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona. 191 p.
- CANALS, J. *et al*., coords. 2016. *Orquídies del Ripollès*. Institució Catalana d'Història Natural. Barcelona. 221 p.
- GUIXÉ, D. *et al*., coords. 2019. *Orquídies del Solsonès*. Institució Catalana d'Història Natural. Barcelona. 253 p.
- BUSCAIL, R. *et al*. 2019. *À la découverte des Orchidées en Languedoc et Pays Catalan*. Biotope. Mèze. 368 p.

Webs:

- GAMARRA, R. *et al*. 2013. Orquídeas Ibéricas. Disponible a: https://www.orquideasibericas.info/introduction [Data: 12 abril 2021]
- A.A.D.D. Atlas de la Flora de los Pirineos. Disponible a: http://florapirineos.ipe.csic.es/index.html [Data: 12 abril 2021]
- ROUX, E. & J.-L. Orchidées Nature. Disponible a: http://www.elisajeanluc.fr [Data: 12 abril 2021]

Pere Espinet. Maig 2021

GOC

GRUP ORQUIDOLÒGIC de CATALUNYA

ICHN

Institució Catalana d'Història Natural